

Giuseppe De M a r c h i, *Le nunziature apostoliche dal 1800 al 1956*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2006 [ristampa anastatica], ss. XX + 284;

Antonio G. F i l i p a z z i, *Rappresentanze e rappresentanti pontifici dalla seconda metà del XX secolo*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2006, ss. XXIV + 358.

Zakończenie w roku 2010 przeszło dwudziestoletniej służby przez pierwszego za czasów III Rzeczypospolitej nuncjusza apostolskiego, arcybiskupa Józefa Kowalczyka, oraz nominacja jego następcy w osobie arcybiskupa Celestino Migliore, siłą rzeczy zwraca uwagę – nie tylko osób śledzących na bieżąco wydarzenia z życia Kościoła katolickiego, ale również szerszego grona badaczy przeszłości – na tematykę aktywności struktur dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej i zarazem na ich dzieje. Szczególnie interesująco w owym kontekście jawi się aspekt prozopograficzny, bo przecież nie należy zapominać, że o sprawności tudzież skuteczności działania poszczególnych agend – nie tylko w dyplomacji – decydują konkretni ludzie, odznaczający się w większym lub mniejszym stopniu pożądanymi cechami predystynującymi ich do realizacji powierzanych im zadań. By wszakże móc zagłębić się w życiorysy nuncjuszy, sprawujących w konkretnym miejscu oraz czasie powierzoną im misję, wpieryw trzeba znać ich imiona, czyli – innymi słowy – zyskać nieodzowną orientację w przedmiocie chronologii obsady poszczególnych placówek. Skądinąd jest rzeczą oczywistą, że wszelkie tego rodzaju rzetelnie przygotowane opracowania z zakresu chronologii dziejowej stanowią niezwykle istotny element warsztatu badawczego historyka, który nie powinien nigdy iść „na skróty” i – uwaga ta dotyczy zwłaszcza młodego pokolenia adeptów Klio – zadowalać się tego rodzaju informacjami, znajduwanymi w internecie, bowiem stopień ich wiarygodności często pozostawia wiele do życzenia.

Jeśli chodzi o krytycznie zestawione wykazy przedstawicieli dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej, pełniących powierzoną im misję za czasów przedrozbiorowej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, niezastąpionym *vademecum* pozostaje opracowana przez nieżyjącego już ks. prof. Henryka Damiana Wojtyskę CP *Nuntiorum series chronologica* z roku 1990, pomieszczona w pierwszym tomie źródłowej edycji *Acta nuntiaturae Poloniae*¹. Znajdziemy tam wszakże informacje wyłącznie właśnie

¹ *Acta nuntiaturae Poloniae*, t. 1 – *De fontibus eorumque investigatione et editionibus. Instructio ad editionem. Nuntiorum series chronologica*, ed. H. D. Wojtyska, Romae 1990, s. 191-340.

o nuncjuszach czynnych w państwie polskim (niegdyś polsko-litewskim), co najwyżej zyskując dodatkowo na podstawie ich not biograficznych orientację, czy wcześniej lub później czynni byli także na innych placówkach dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej. Spoglądanie na mechanizmy funkcjonowania dyplomacji papieskiej przez pryzmat działalności pojedynczej nuncjatury jest tymczasem czymś do pewnego stopnia ułomnym, podobnie jak trudno przyglądać się modelowi „karier” dyplomatów papieskich, ograniczając się tylko do jednego państwa i pojedynczej placówki. Niewątpliwie sporą zaletą owych opracowanych przez H. D. Wojtyskę zestawień jest to, że nie tylko w odniesieniu do nuncjuszy (w ich notach biograficznych), ale również przy nazwiskach audytorów i sekretarzy polskiej nuncjatury badacz ten wskazywał – przynajmniej w niektórych z przypadków – na ich późniejsze awanse w strukturach hierarchii kościelnej. Osoba sięgająca po rzeczoną *Nuntiorum series chronologica* przykładowo dowie się zatem, że wszyscy audytorzy kolejnych nuncjuszy z czasów II RP, a więc – wliczając w porządku chronologicznym – Ermenegildo Pellegrinetti, Carlo Chiarlo i Alfredo Paciani, znaleźli się później w gronie członków Kolegium Kardynalskiego (nie wspominając o krótkotrwałym sekretarzu nuncjatury warszawskiej z roku 1923 G. B. Montinim, przyszłym papieżu Pawle VI). Z zestawienia H. D. Wojtyski korzystający nie dowie się wszakże, iż okres pomiędzy pracą na placówce dyplomatycznej w Warszawie a uzyskaniem kapelusza kardynalskiego wypełniony był w przypadku ich wszystkich właśnie służbą w dyplomacji Stolicy Świętej w charakterze nuncjuszy. I tak E. Pellegrinetti był w latach 1922-1937 nuncjuszem apostolskim w Królestwie Jugosławii (Serbii, Chorwacji i Słowenii), A. Pacini nuncjuszem na Haiti oraz w Republice Dominikany (1946-1949), następnie w Urugwaju (1949-1960) i na koniec w Szwajcarii (1960-1967), by w gronie purpuratów znaleźć się na zaledwie kilka miesięcy przed śmiercią (w r. 1967, a więc podczas tego samego konsystorza, na którym do Kolegium Kardynalskiego włączony został Karol Wojtyła), natomiast C. Chiarlo czynny był jako nuncjusz w Boliwii (1928-1932), internuncjusz (w latach 1933-1940 nuncjusz) w Kostaryce, Nikaragui i Panamie (do r. 1933 także w Hondurasie i Salwadorze oraz delegat apostolski w Gwatemali) i na koniec nuncjusz w Brazylii (1946-1954).

Tego rodzaju informacje natury chronologiczno-prozopograficznej odnośnie do obsady poszczególnych placówek dyplomatycznych Stolicy Świętej w czasach nowożytnych i najnowszych zainteresowany badacz znajdzie w czterech komplementarnych, to znaczy układających się w spójny ciąg, publikacjach, spośród których dwie pierwsze liczą sobie już wiek i stąd brak ich w wielu księżnicach naukowych, w związku z czym warto by je wznowić – przynajmniej w formie reprintsu, jak to właśnie uczyniono w przypadku trzeciej pozycji z owej „serii”, której pierwodruk miał miejsce przed przeszło pięćdziesięciu laty. Pierwszy z owych tytułów to Henry’ego Biaudeta *Les Nonciatures apostoliques permanentes jusqu’en 1648* (Helsinki 1910), drugi to Liisi Kartunnen *Les Nonciatures apostoliques permanentes de 1648 à 1800* (Génève 1912), natomiast opis bibliograficzny trzeciej widnieje w nagłówku obecnej recenzji. Po raz pierwszy ukazała się ona w Rzymie w roku 1957, nakładem Edizioni di Storia e Letteratura, przynosząc informacje odnośnie do obsady placówek dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej w latach 1800-1956. Wznowiona – jako reprint (*ristampa anastatica*) – w roku 2006 przez Libreria Editrice Vaticana, na rynek

księgarski trafiła wraz ze stanowiącą jej kontynuację nowością wydawniczą autorstwa A. G. Filipazziego, zawierającą dane w tytułowej materii aż po pierwsze miesiące owego właśnie roku, w którym miała miejsce jej publikacja (w praktyce do końca pierwszego roku pontyfikatu papieża Benedykta XVI). Obie sprzedawane wyłącznie jako całość (w tekturowej „kopercie”), z pewnością zostałyby powitane przez historyków z jeszcze większą satysfakcją i zainteresowaniem, gdyby w sprzedaży znalazły się zarazem reprinty także owych dwóch wcześniejszych prac, z lat 1910-1912, skoro – mimo różnych autorów i odmiennych miejsc wydania – rzeczywiście tworzą one spójną serię, na co zresztą wskazują autorzy obu omawianych tu pozycji. Można zatem domyślać się, że na przeszkodzie ku tego rodzaju całościowej edycji stanęły zapewne kwestie praw autorskich, choć – zważywszy na odległe daty tamtych publikacji – nie wydaje się, aby była to trudność z gatunku nie do pokonania. Wypada zatem żywić nadzieję, że w przyszłości otrzymamy do ręki nowe wydania (lub reprinty) opracowań H. Biaudeta i L. Kattunen, natomiast obecnie skoncentrujemy uwagę na owych dwóch tytułach zamieszczonych w nagłówku recenzji.

Jak już wcześniej w sposób pośredni wskazano, publikacje Giuseppe De Marchiego oraz Antonio G. Filipazziego nie stanowią w żadnym razie próby monograficznego opisu funkcjonowania struktur dyplomacji papieskiej dwóch ostatnich wieków w ujęciu historycznym czy też prawnym. W obu tych opracowaniach warstwa narracyjna ograniczona jest do zwięzłych, ledwie kilku-lub kilkunastostronicowych wstępów, zasadniczo poświęconych procesowi rozbudowy sieci placówek dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej w interesującym autora okresie (G. De Marchi stosownego omówienia dokonał *en bloc*, natomiast A. G. Filipazzi nieco bardziej szczegółowo – z podziałem na poszczególne pontyfikaty, za *terminus a quo* obierając moment zakończenia II wojny światowej). Zasadniczą część prezentowanych edycji stanowią ujęte w formę tabelaryczną zestawienia chronologiczne obsady poszczególnych placówek, w owej nowszej spośród omawianych publikacji dopełnione zbiorem zwięzłych, kilkunastowierszowych not biograficznych o poszczególnych nuncjuszach, pronuncjuszach i delegatach apostolskich (*Cenni biografici*). Od razu w tym miejscu należy bowiem zaznaczyć, że obaj autorzy swoją uwagę skoncentrowali wyłącznie właśnie na samym tylko gronie szefów poszczególnych misji dyplomatycznych Stolicy Świętej, nie zajmując się pozostałym personelem nuncjatur. Trzeba także odnotować, że publikacja G. De Marchiego, jako pozbawiona wyodrębnionego zbioru not biograficznych, bynajmniej nie jest jakoś uboższa w warstwie faktograficznej od tej opracowanej przez A. G. Filipazziego. Ów ostatni po prostu dokonał innego rozplanowania (czy rozmieszczenia) materiału faktograficznego, który przyszło mu uwzględnić, w zestawieniach tabelarycznych umieszczając wyłącznie dane odnoszące się do chronologii obsady rzeczonych placówek dyplomatycznych, natomiast informacje na temat *curriculum vitae* każdego z nuncjuszy przenosząc do odrębnego zbioru not biograficznych w końcowej partii książki. Pierwszy z autorów zawarł w tabelach dodatkową rubrykę *Annotazioni*, w której podane są daty życia poszczególnych hierarchów tudzież ważniejsze funkcje przez nich sprawowane (przede wszystkim właśnie w dyplomacji papieskiej). U G. De Marchiego o wiele bardziej są za to rozbudowane noty historyczne w przypisach, w których wskazano na rozmaite fakty z dziejów dyplomacji papieskiej w omawianym okresie, podczas gdy u A. G. Filipazziego zwięzła infor-

macja o każdej z placówek poprzedza poszczególne tabele. W owej nowszej spośród prezentowanych edycji we wszystkich tabelach widnieją po trzy rubryki: pierwsza i ostatnia odnosi się do ram chronologicznych sprawowania przez danego nuncjusza (pronuncjusza, delegata apostolskiego) misji dyplomatycznej, natomiast w środkowej rubryce wskazano na jego personalia (imię, nazwisko, piastowana godność kościelna, ranga dyplomatyczna). W ostatniej z rubryk, opatrzonej nagłówkiem *Fine missione*, odnotowywano również, czy owo zakończenie misji wiązało się z przeniesieniem osoby na inną placówkę lub powierzenie jej jakiejś innego rodzaju godności kościelnej, czy też z końcem służby (przejściem na emeryturę) lub śmiercią. W edycji G. De Marchiego rubryki w tabelach są cztery, przy czym w pierwszej rozpisano po kolei wszystkie następujące po sobie lata z danego przedziału czasu, w drugiej znajdujemy imię i nazwisko oraz godności kościelne i funkcje w dyplomacji danego hierarchy (tu także odnotowywano daty nawiązania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Stolicą Apostolską a konkretnym państwem tudzież zmiany rangi placówki), w trzeciej datę nominacji na funkcję, a w czwartej owe właśnie *cenni biografici*, zaś pośród nich także informację o momencie zakończenia przez papieskiego dyplomata powierzonej mu w konkretnym kraju misji (tak samo wraz z podaniem przyczyny). Starszej z dwóch omawianych tu publikacji zdecydowanie na plus należy zapisać, że przy datach miesiące podawane są pełnymi nazwami, a nie w formie liczb, dzięki czemu łatwiej ustrzec się trudnych do uniknięcia w tego rodzaju kompendiach omyłek, które niełatwo wychwycić na etapie korekty, jak i później przy korzystaniu z opracowania. Natomiast w edycji G. A. Filipazziego całość daty zapisywana jest za pomocą cyfr arabskich – z oddzieleniem dnia, miesiąca oraz roku za pomocą kropek, skutkiem czego natrafić można na tego rodzaju osobliwe zapisy, jak np. „37.2.003” (zamiast „3.7.2003” – s. 57), przy czym uwaga ta dotyczy samych tabel, gdyż w notach biograficznych na końcu książki miesiące zapisywano już pełną nazwą (oczywiście po włosku, w którym to języku obie te publikacje zostały przygotowane).

Jako że obecne omówienie adresowane jest do polskiego czytelnika, nie powinno tu zatem zabraknąć wskazań na *polonica* z obu prezentowanych edycji. Co się odnosi do tytułu za lata 1800-1956, na s. 209-210 znajdujemy tam dane dotyczące obsady placówki dyplomatycznej Stolicy Apostolskiej w Warszawie za czasów II Rzeczypospolitej (nuncjusze: Achille Ratti – przyszły papież Pius XI, Lorenzo Lauri, Francesco Marmaggi oraz Filippo Cortezi), podobnie jak nie mogło zabraknąć informacji o czynnych w dyplomacji papieskiej w XIX stuleciu Włodzimierzu Czackim (nuncjusz we Francji 1879-1882 – s. 23, 128) i Mieczysławie Ledóchowskim (delegat apostolski w Kolumbii 1856-1861 oraz nuncjusz w Królestwie Belgii 1861-1866 – s. 63, 96 przyp. 1), obu kreowanych następnie kardynałami, podobnie jak i o wspomnianych w początkowym fragmencie obecnej recenzji E. Pellegrinettim (s. 159), C. Chiarlo (s. 72, 81, 105, 134, 146, 180, 194, 228) i A. Pacinim (s. 142, 224, 260). Natomiast w tomie dotyczącym kolejnego półwiecza *poloniców* jest więcej, choć pod hasłem *Polonia* (*Nunziatura di Polonia*) widnieje tylko pojedyncze nazwisko, mianowicie arcybiskupa Józefa Kowalczyka (s. 224 oraz poświęcona mu nota biograficzna na s. 310). Jego następcą na owej placówce, arcybiskup Celestino Migliore, został w tej publikacji uwzględniony jako stały obserwator Stolicy Apostolskiej przy Organizacji Narodów Zjednoczonych (2002-2010), a wcześniej jeszcze specjalny wysłan-

nik Stolicy Świętej przy Radzie Europy (1992-1995), dokąd trafił po dwuletnim okresie pracy w nuncjaturze apostolskiej w Warszawie (s. 266, 277, 316). Podobnie nie należy przeoczyć osoby nieżyjącego już kardynała Luigiego Poggiego, w okresie przed reaktywowaniem nuncjatury apostolskiej w Polsce odpowiadającego za relacje dyplomatyczne Watykanu z rodzinnym krajem Jana Pawła II (*capo della delegazione della Santa Sede per i contatti permanenti di lavoro con il governo della Repubblica Popolare di Polonia* – począwszy od roku 1975, a więc jeszcze za pontyfikatu Pawła VI) (s. 9, 24, 35, 63, 124, 213, 324), którego misję w tym charakterze kontynuował następnie tak samo już zmarły kardynał Francesco Colasuonno, skierowany później w podobnym charakterze do Federacji Rosyjskiej (s. 57, 85, 213, 228, 230, 240, 296). Od przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. na powrót też pojawili się na najwyższych szczeblach w służbie dyplomatycznej Stolicy Świętej polscy duchowni, stawiani na czele nuncjatur, na co trzeba było czekać wszak przeszło stulecie (tj. od momentu zakończenia w r. 1882 misji w Paryżu przez nuncjusza W. Czackiego). W gronie owych uwzględnionych w edycji G. A. Filipazziego, to znaczy mianowanych przed rokiem 2006, znaleźli się – obok Józefa Kowalczyka – następujący arcybiskupi: Janusz Bolonek (s. 20, 28, 59, 134, 227, 290), Juliusz Janusz (s. 57, 69, 143, 238, 309), Henryk Józef Nowacki (s. 232, 319), Marian Oleś (s. 159, 162-163, 165, 181, 188, 218, 233, 320) oraz Józef Wesołowski (s. 95, 162, 165, 181, 188, 336), których imiona bywają przez autora zniekształcane (Henrik, Julius), w czym wszakże trudno doszukiwać się jakiegoś istotnej wagi mankamentu. Do posiadania polskich korzeni odwołać się mógł także były minister generalny (generał) Zakonu Braci Mniejszych (franciszkanów) Augustin-Joseph Sépinski, podniesiony do godności arcybiskupiej w roku 1965 i ustanowiony w pierw delegatem apostolskim w Jerozolimie oraz Palestynie, a następnie nuncjuszem w Urugwaju (s. 134, 149, 330). Na podobnego rodzaju korzenie wskazywałoby także brzmienie nazwisk nuncjuszy Johannes Dyby, rodem z Berlina (s. 37, 40, 46, 74, 301), oraz pochodzącego z włoskiego Buonalbergo Gastona Mojajskiego (Mojajski-Perrelli) (s. 13, 27, 316); wobec wszakże braku w owym względzie pewności, należy podchodzić z ostrożnością do tego rodzaju domniemyanych *poloniców*.

W konkluzji stwierdzić można, że zaprezentowane tu publikacje stanowią trudną do przecenienia pomoc warsztatową zarówno dla historyka Kościoła w czasach najnowszych, jak i dla badacza dziejów dyplomacji. Jak też już wcześniej wspomniano, w odniesieniu do polskiej nuncjatury dysponujemy analogicznego charakteru krytycznym zestawieniem obsady owej placówki, opracowanym przez ks. prof. Henryka Damiana Wojtyskę CP. Skądinąd jednak warto by było, aby prędzej czy później ukazał się w formie publikacji samoistnej leksykon biograficzny dotychczasowych nuncjuszy apostolskich w Polsce – poczynając od biskupa Zachariasza Ferreriego, który swą misję rozpoczął w roku 1519, a zatem perspektywa pięćsetlecia owego wydarzenia jawi się jako nieodległa (z kolei w r. 2005 minęło 450 lat od ustabilizowania permanentnej nuncjatury w Królestwie Polskim, co wiąże się z imieniem zmarłego w r. 1559 biskupa Alojzego Lippomano). Pewnym wzorcem, jakkolwiek pozostawiającym niemało do życzenia, może być tu edycja *Nunzi apostolici a Vienna* (Città del Vaticano 1998) autorstwa arcybiskupa Donato Squicciarinięgo, który sam stał – w latach 1989-2002 – na czele wiedeńskiej nuncjatury, omówiona niegdys

w osobnej recenzji przez piszącego te słowa². Nie wypada wszakże oczekiwać, że i w przypadku Polski tego rodzaju trudu podejmie się ustanowiony tu do posługi nuncjusz-obcokrajowiec; jest to zadanie dla rodzimych historyków Kościoła oraz badaczy dziejów dyplomacji.

Krzysztof R. Prokop

Jean Le B l a n c, *Dictionnaire biographique des cardinaux du XIXe siècle. Contribution à l'histoire du Sacré Collège sous les pontificats de Pie VII, Léon XII, Pie VIII, Grégoire XVI, Pie IX et Léon XIII, 1800-1903*, Montréal: Wilson & Lafleur Ltée 2007, ss. 1082.

W dotychczasowych dziejach Kościoła w Polsce kardynałów w gronie rodzimego episkopatu nie było wielu, bowiem ich liczba zawiera się w przedziale pomiędzy trzydziestu a czterdziestu (rozbieżności wiążą się m.in. z nieuwzględnianiem w rozmaitych wykazach purpuratów obdarzonych tą godnością przez antypapieża czy też z wątpliwościami uwarunkowanymi pochodzeniem tudzież przebiegiem kariery danego członka Kolegium Kardynalskiego, nie pozwalającymi na sklasyfikowanie go w sposób jednoznaczny jako „polskiego” kardynała). Z tego grona ledwie kilkunastu to postaci żyjące w czasach przedrozbiorowych oraz w okresie niewoli narodowej doby zaborów, natomiast zdecydowana większość wpisana jest w historię XX stulecia czy rozpoczętego niedawno kolejnego wieku. W przypadku tych rodzimych hierarchów polski czytelnik szczęśliwie dysponuje świeżej daty publikacjami książkowymi, umożliwiającymi zyskanie ogólnej orientacji na temat *curriculum vitae* owych purpuratów, których imiona w sposób ścisły wpisane są w historię Kościoła w ojczyźnie papieża Jana Pawła II¹. Także i w innych krajach – zwłaszcza tych o ugruntowanych tradycjach katolickich – publikowane były zbiory życiorysów (zazwyczaj o charakterze popularnonaukowym) kardynałów związanych z dziejami danej nacji, tym niemniej nawet w łącznym ujęciu nie składają się one na całościowy korpus biografii członków Kolegium Kardynalskiego, który by wypełniał lukę po zaniechanej w roku 1840, wielotomowej serii *Vitae et res gestae Romanorum Pontificum et Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalium* (następnie *Memorie storiche dei Cardinali della*

² „Studia Źródłoznawcze” 38(2000), s. 149-151.

¹ P. N i t e c k i, *Kardynałowie Kościoła w Polsce*, Częstochowa 1999 [por. recenzję tej publikacji w „Folia Historica Cracoviensia” 7(2000), s. 271-281]; K. R. P r o k o p, *Polscy kardynałowie*, Kraków 2001. Zob. również: t e n ż e, *Wychowankowie krakowskiej Almae Matris w gronie polskich kardynałów*, „Alma Mater” 2003, nr 51, s. 21-23.